

A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás?

Szivós Péter

1. Bevezetés

A kötet előző tanulmánya nagyon alapos áttekintést ad a magyar gazdaság fejlettségének alakulásáról, hosszú idősorok vizsgálatával elemzi a trendeket. A konvergencia, a felzárkózás szempontjából tekinti át a GDP segítségével mért gazdasági teljesítményt. Írásom inkább tekinthető egyfajta kiegészítő jegyzetnek, amely néhány ponton tovább árnyalja a GDP-trendekből levonható következtetéseket.

A GDP-t, pontosabban az egy főre jutó GDP mutatóját gyakran alkalmazzák az életszínvonal nemzetközi összehasonlításánál, a GDP növekedési ráta a fejlődés szinonimájává vált. Az elmúlt évtizedben azonban komoly irodalom keletkezett, amely ennek az absztrakt statisztikai konstrukciónak a hibáit, hiányosságait taglalja (Stiglitz–Sen–Fitoussi 2009; Skidelsky–Skidelsky 2012; Coyle 2014). A Stiglitz–Sen–Fitoussi-féle legnagyobb hatású tanulmány például a GDP-konceptió több elemét kifogásolta, pl. a jövedelem-eloszlási hatásokra való érzéketlenséget (nőhet úgy a GDP, hogy a többség helyzete romlik) vagy azt, hogy a környezet terhelése nem is része a fogalomnak. Két olyan kritikai elemet említék még, amelyet igyekszem az elemzés során figyelembe venni. Először is, a GDP az országban folyó piaci termelést méri, a hangsúly tehát a gazdaság kínálati oldalán van, ugyanakkor a lakosság jólétét a jövedelem és fogyasztás indikátorai jobban jellemzik. Stiglitzék jelentésének másik kritikai eleme az, hogy a GDP-mutató a gazdaság egészéhez kapcsolódik, azaz a gazdasági tevékenységet minden egyes szektorban (nem pénzügyi vállalatok, a pénzügyi vállalatok, az államháztartás, a háztartások és nonprofit intézmények) méri. Amikor a cél az, hogy az életszínvonalat, a jólétet értékeljük akkor a háztartások jövedelmére és annak felhasználására kell fókuszálni. Célunk, hogy ezeket az elemeket egy *Társadalmi R riportban* elvárható módon figyelembe vegyük, tehát jelen esetben a háztartási, lakossági szférára koncentrálunk. Mindazonáltal, a kritikák fontos tárgyaként megjelenő, a jólét többdimenziós voltát hangsúlyozó elemeit most nem vesszük figyelembe, egyedül az anyagi természetűekre térünk ki.

Adatforrások tekintetében, az Eurostat makrostatisztikai elszámolásait használjuk, de a survey-alapú mutatókra is kitérünk. Mindez azt jelenti, hogy a nemzeti számlák és EU-SILC forrásait mutatjuk be, minden esetben a lehetséges leghosszabb adatsort figyelembe véve, és minden esetben a lehető legfrissebb adatokat is felhasználva¹. Ez a validált, nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatforrás, a pozitívumai mellett azonban azt is jelenti, hogy alkalmazkodni kell az Eurostat publikált indikátorainak köréhez, abból a számunkra releváns elem nem nagyszámú és fogalmi körét tekintve nem is teljesen konzisztens egymással.

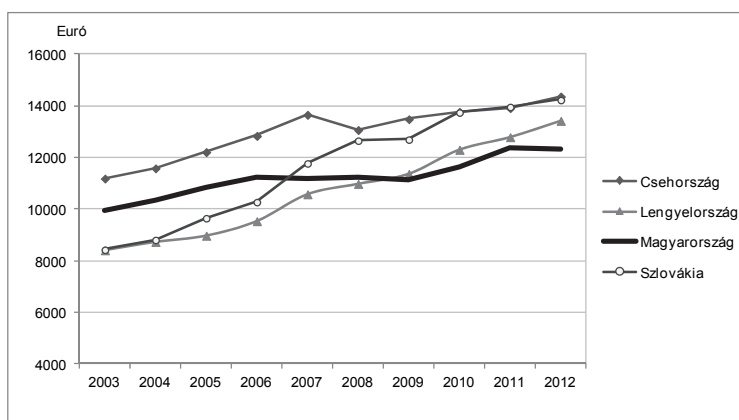
Mindezek előre bocsátásával a tanulmány a következőképp strukturálódik. A magyar háztartások jövedelmének és fogyasztási trendjeinek bemutatását elsősorban a visegrádi országok kontextusában, illetve az EU15-országokhoz képest fogom megtenni, s a jövedelem tekintetében lakossági adatfelvételek eredményeinek bemutatásával egészítem ki. Az életszínvonal alakulásának trendjét bemutató rész egy hagyományos mutató felidézésével záródik. Mindezt a jövedelem-egyenlőtlenségi mutatók felvázolása és egy komplex jövedelmi szegénység, a társadalmi kirekesztettség alakulásának leírása egészíti ki, a korábbihoz hasonló területi referenciákkal.

2. Jövedelem

Az első indikátor, a „háztartások egy főre jutó bruttó rendelkezésre álló jövedelme” (‘real adjusted gross disposable income of households per capita’). A rendelkezésre álló jövedelem, mint fogalom közelebb áll a gazdaságban szokásosan értelmezett jövedelemhez, mint a nemzeti jövedelem vagy a GDP. A háztartások esetében ez korrigálva van a kormányzattól származó természetbeni jövedelmekkel (ezek közül a két legnagyobb, az egészségügyi és oktatási szolgáltatások), az időbeli és térbeli összehasonlítás pontosítása érdekében pedig vásárlóerő paritáson van kalkulálva, és végül a nevezőben a népesség száma is megjelenik.

¹ Számításaimhoz a 2014. szeptember 22-én az Eurostat honlapján rendelkezésre álló adatokat használtam, forrás minden esetben az Eurostat.

1. ábra. A háztartások egy főre jutó bruttó rendelkezésre álló jövedelme a visegrádi országokban, 2003–2012 (euró)

Forrás: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00113>

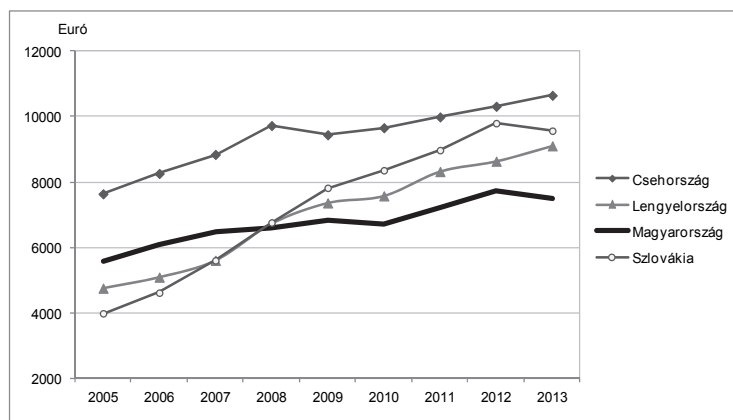
Mivel ennél az indikátornál nem áll rendelkezésre az EU15, a „régí” tagországok átlaga, így ahhoz nem is tudunk viszonyítani. E helyett, egy tradicionális referenciaországot választunk, nevezetesen Ausztriát. 2003-ban a magyar háztartások fentebb definiált jövedelem szintje az osztrákénak 51%-a volt, 2012-ben pedig 52%, tehát e tekintetben relatív pozíciónk nem változott. Az 1. ábrán látszik, hogy a visegrádi országok csoportján belül ez másokra nem mondható el, Szlovákia és Lengyelország különösen, Csehország jövedelem szintje pedig gyorsabban emelkedett, mint hazánké. Az időszak elején Magyarország a csehek mögötti második helyet foglalta el a négy között, az időszak végére az utolsó helyre csúszott vissza. A legdinamikusabban növekvő szlovákok 2007-ben előzték meg országunkat, a lengyelek két évvel később. 2003-ban a magyar jövedelemszint 1500 euróval volt magasabb a szlováknál, 2012-ben 1900 euróval alacsonyabb annál.

Mivel a háztartási jövedelem tanulmányunk egyik legfontosabb mutatószáma, az adatbázis egy másik elemét is bemutatjuk azt, amely az *EU-SILC* (*Statistics on Income and Living Conditions*) lakossági adatfelvételen alapul. A EU jóléti indikátorainak kitüntetett eleme a szegénységgel kapcsolatos mutatószámok sora, és ezek egyike a szegénységi küszöb vásárlóerő paritáson mért értéke. Mivel a küszöbérték a medián jövedelem 60%-a, visszafelé könnyű kiszámítani a mediánt magát, ennek alakulását mutatja meg 2. ábra.

Fontos megjegyezni, hogy az első két ábrában bemutatott értékek direkt összehasonlítását érdemes elkerülni, hiszen több módszertani jellegű különbséget kell tudomásul vennünk:

- Más az adatforrás, makrostatisztika vs. lakossági adatfelvétel. Ez önmagában is jelentős különbség, ugyanis az Eurostat mikro–makro összehasonlítása (Leythienne–Mattonetti 2012) azt mutatja, hogy a bruttó rendelkezésre álló jövedelem szintje az EU-SILC adatfelvételben a nemzeti számla értékeinek átlagosan négyötöde. Az országok között nagy szóródás tapasztalható, de a 2. ábra négy országa ezen arány tekintetében közel van egymáshoz (78–69%).
- Más a jövedelem fogalom: a lakossági felvételben a dolog természeténél fogva nem kérdeznak és nem is imputálnak természetbeni jövedelmeket.
- Más a középérték mutató is: az EU-SILC publikációban medián van és nem az átlag.
- Más az elemzési egység is: a lakossági felvételen alapuló adatbázisban fogyasztási egységskála alkalmazása történt és nem az egy főre jutó értékek szerepelnek.

2. ábra. A rendelkezésre álló ekvivalens jövedelem mediánja a visegrádi országokban, 2005–2013 (euró)

Forrás: EU-SILC adatok, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi014>

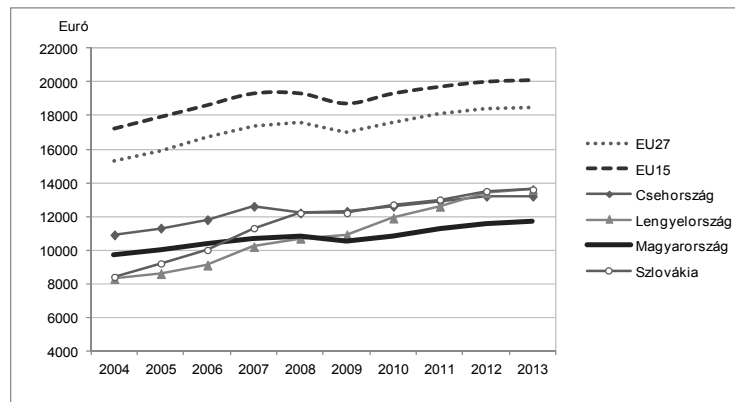
Mindezek mellett, nem érdektelen ezt az ábrát is áttekinteni, hiszen – némi időbeli differenciával – alapvetően ismét az 1. ábra tendenciáit mutatja.

Leggyorsabban Szlovákiában nőtt a jövedelem szintje (bár az utolsó évben megtorpant), legkevésbé hazánkban, így a relatív pozíciók átrendeződése is „kísértetiesen” hasonló ahhoz, mint azt korábban láttuk, és ez technikai értelemben megnyugtató. Más értelemben egyáltalán nem az.

3. Fogyasztás

Ebben a részben a „háztartások tényleges fogyasztása” (‘actual individual consumption’ – AIC) makrostatisztikai fogalmat használjuk, ami az elfogyasztott javak és szolgáltatások összege, és amely tartalmazza a kormányzat és a nonprofit intézmények által a háztartásoknak nyújtott szolgáltatásokat is (lásd fentebb: egészségügy és oktatás). Nemzetközi összehasonlításokban ezt az indikátort szokták alkalmazni, ez a jólét mérése szempontjából pontosabb, mint a GDP – bár meg kell jegyezni, hogy a kettő korrelációja magas, hiszen az AIC a GDP legnagyobb kiadási komponense.

3. ábra. A háztartások tényleges fogyasztásának szintje* a visegrádi országokban, az EU15- és az EU27-országokban, 2004–2013 (euró)

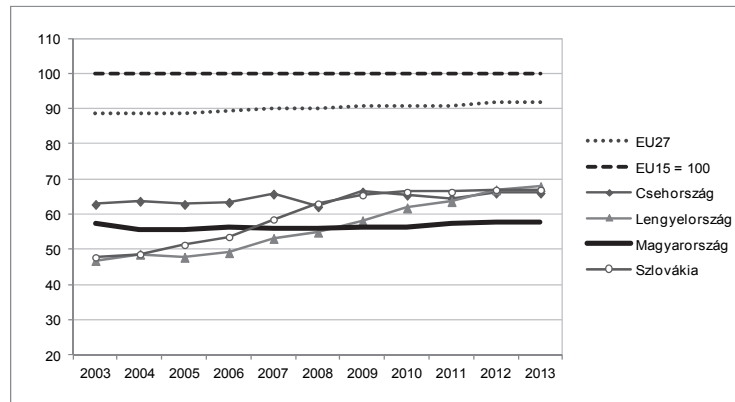
Forrás: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_ppp_ind&lang=en, beállítások: 'AIC' és 'real expenditure per capita (in PPS_EU27)'.

Megjegyzés: * vásárlóerő paritáson mérve.

A 3. ábra alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a jövedelem és a fogyasztás trendjei közel azonosan alakulnak. Az ábrázolt kilenc év alatt

Lengyelország és Szlovákia fogyasztási szintje közel kétharmadával emelkedett (64 és 62%), míg a korábbi két regionális vezető, Csehország és Magyarország egyaránt csak egyötödével (21%) tudta emelni a háztartások fogyasztási szintjét. Ez utóbbi egyébként megegyezik az EU27 átlagos növekedésével, de némileg alacsonyabb, mint pl. az Ausztria által elért 23%. Ezek a növekedési ütem különbségek nem hagyták változatlanul a relatív pozíciókat, ezt mutatja be a „rég” tagországokat referenciaként tevő 4. ábra.

4. ábra. A háztartások tényleges fogyasztása* a visegrádi országokban és az EU27-országokban az EU15 átlagához viszonyítva, 2004–2013 (EU15=100)

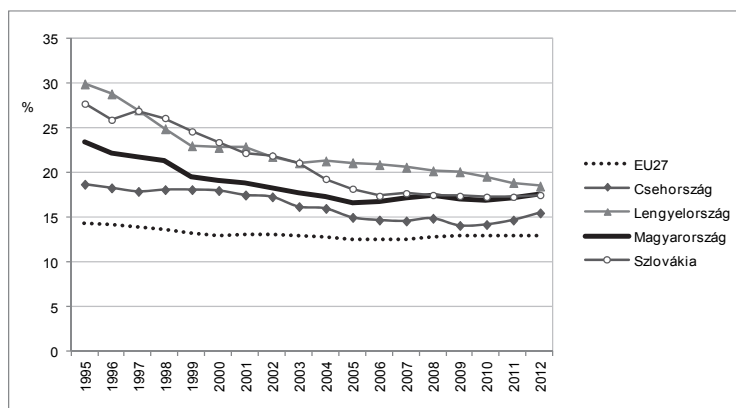
Forrás: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_ppp_ind&lang=en
 beállítások: 'AIC' és 'volume indices of real expenditure per capita in PPS (EU27=100)'.
 Megjegyzés: * vásárlóerő paritáson mérve.

A 2003–2013-as időszak elején Csehország a „rég” EU-tagországok fogyasztási szintjének 63%-án, Magyarország 58%-án állt, míg ezektől lemaradva Szlovákia 48, Lengyelország pedig 47%-án. Tíz évvel később a helyzet gyökeresen eltérő: a lengyel, szlovák, cseh relatív értékek szinte megegyeznek egymással (a nyugat-európai érték, rendre 68, 67, 66%-a jellemzi őket), a magyar szint ettől jelentősen elmarad, csupán 58%. Míg tehát a lengyel gazdaság 21 százalékpontos, a szlovák 19 százalékpontos növekedést, közeledést produkált, addig a magyar gazdaság 0 százalékpontosat!

Egy újabb nézőpontból is megvizsgálhatjuk a magyar teljesítményt. Közismert az ún. Engel-törvény, mely szerint a jövedelmek növekedésével csökken az élelmiszerekre, ugyanakkor növekszik az iparcikkekre és a szolgálta-

tásokra fordított kiadások aránya. Az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével. Eredetileg az országokon belüli keresztmetszeti adatok alapján fogalmazták meg ezt az összefüggést még a XIX. század közepén, de később általánosították és kimutatták, hogy e törvényszerűség érvényes az országok közötti összehasonlításban is. Az eddigiek ellenőrzéseképpen megvizsgáljuk, hogy ez a jóléti, gazdaság fejlettségi indikátor mit mutat.

5. ábra. Élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya a visegrádi országokban és az EU27-országokban, 1995–2012 (%)

Forrás: Makrostatistikák, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdpc520>

Ez az indikátor tehát a makrostatistikai információk alapján, az élelmiszer és alkoholmentes italok fogyasztási kiadását viszonyítja a háztartások összes kiadásához. Ez az egyéni fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozása (COICOP – *Classification of individual consumption by purpose*) 1. főcsoportját jelenti, az otthoni fogyasztásra vásárolt élelmiszereket és italokat.

Az 5. ábra szerint e tekintetben az országok szóródása nagyobb volt az 1990-es évek közepén, mint napjainkban. Nem áll rendelkezésre EU15-országokra vonatkozó adat, ezért használjuk ismét az osztrák adatokat benchmarkként: ott 1995-ben 11,4%, 2012-ben 10% volt az élelmiszer arány. Látjuk, hogy a visegrádi országok mindegyikében ennél nagyobb fejlődés történt: Csehországban 3,2, Magyarországon 5,8, Szlovákiában 10,2, Lengyelországban pedig 11,4 százalékponttal csökkent ez az arány. (Ennél a mutató-

nál a csökkenés jelzi a pozitív változást.) Mindazonáltal, ez az indikátor nem mutat az országok között jelentős relatív átrendeződést, de a fejlődési irányok és mértékek tekintetében megerősíti az eddig leírtakat.

4. Korai zárzó

A magyar materiális jóléti mutatók – vizsgálatunkban a lakosság/háztartások jövedelme és fogyasztása – az elmúlt egy évtizedben nem nagyon javultak, ha mégis, akkor az egy régióba tartozó országokénál többnyire lassabban. A tanulmány címében feltett kérdésre – „felzárkózás vagy lemaradás?” – a válasz egyértelmű: a felzárkózás nem volt sikeres. Erre különösen éles kontrasztot vet az a tény, hogy Lengyelország és Szlovákia e tekintetben nagyon rövid idő alatt, gyors fejlődést mutatva hajtja végre a konvergenciát, a nyugat-európai országokhoz való felzárkózást. Mindezzel teljesen újraírták a régiós rangsorokat, s a magyar indikátorok a leggyengébbekké váltak.

Ezzel a konklúzióval véget is érhetne jegyzetünk, de mivel az eddigiekben csak a jövedelem és fogyasztás szintjének alakulását vizsgáltuk, talán érdemes a jövedelem eloszlására és egyenlőtlenségére vonatkozó információkat is áttekinteni, így téve teljesebbé a képet.

5. Jövedelemegyenlőtlenség, szegénység-kirekesztettség

Az eddig bemutatott indikátorok, mind a jövedelmiek, mind a fogyasztásiak a jelenség szintjére vonatkoztak, azok időbeli alakulását figyelhettük meg. Ebben a részben, továbbra is az Eurostat adatbázisát alkalmazva, de most a 2. ábrában bemutatottakhoz hasonlóan a lakosságtól nyert adatokat felhasználva, három indikátort vizsgálunk meg. Közülük kettő közvetlenül a jövedelemegyenlőtlenséget számszerűsíti (a Gini-együttható és a kvintilis arány), míg a harmadik egy komplex kombinációja a jövedelmi szegénységnek, az anyagi deprivációnak és a munkaerő-piaci kapcsolódás erősségének. Adatforrás az EU-SILC felvétel, amely az Eurostat koordinálásával nemzetközi szinten összehasonlítható statisztikák referenciaforrása, elsősorban a társadalmi kirekesztéssel és befogadással kapcsolatban, ez szolgál az ún. strukturális indikátorok alapjául is. Referenciasokasága a magánháztartásokat öleli fel, a kollektív háztartásokban és az intézetekben élők nem részei a célsokaságnak. Az Eurostat publikációs rendje szerint az adatok t éves adatként vannak feltüntetve, az éves jövedelem referenciaéve azonban minden esetben $t-1$ év.

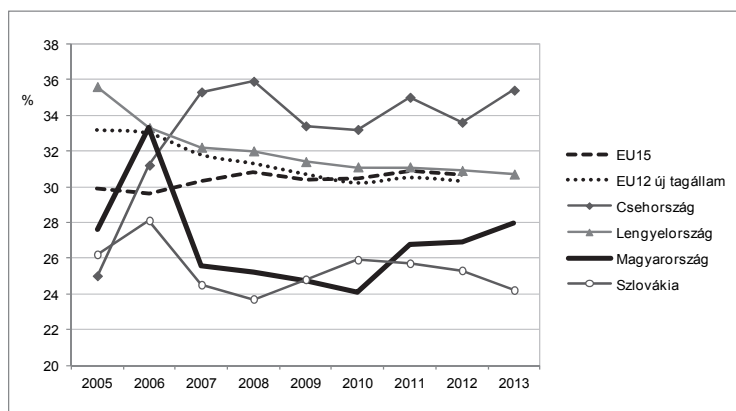
Mindhárom indikátor az OECD(2)-es ekvivalencia skálával számolt jövedelmeket használja.

A Gini-együttható, amely lényegében az összes jövedelem páronkénti különbségeinek az átlagra normált értéke, az egyik legismertebb egyenlőtlenségi indikátor. Értéke a teljes egyenlőség esetén 0, az extrém egyenlőtlenségénél pedig 1 – szokás ezen értékek 100-szorosát is használni, mi is ezt tesszük. A másik egyenlőtlenségi indikátorunk, a kvintilis arány, a jövedelme szerint sorba rendezett népesség felső és alsó ötöde által birtokolt jövedelem tömegét veti össze, így az előző módon definiálható szélsőértékei nincsenek, de itt is minél kisebb a mutató értéke annál kisebb egyenlőtlenségről beszélhetünk.

A 6. és a 7. ábra nagyon hasonló képet mutat mind a trendek, mind az arányok tekintetében. Mielőtt tüzetesebben elemeznénk az ábrákat, előre kell bocsátani, hogy a 2006-os magyar adat, amely teljesen rendellenes mozgásra utal, nagy valószínűséggel hibás! Ettől eltekintve, a magyar egyenlőtlenség evolúciója 2005 és 2013 között két periódusra bontható: a 2010 előtti és utáni részre. Míg az első időszakban a csökkenés, a másodikban az emelkedés tűnik fel. 2010 és 2013 között a Gini értéke 24,1-ről 28,0-ra, a kvintilis arány pedig 3,4-ről 4,2-re emelkedett. Természetesen az egyenlőtlenség esetén a konvergencia fogalma nehezebben lenne értelmezhető, ezért az EU15 adatainak bemutatásával nem is ennek sugallása a célunk. A „rég” tagországok jövedelmi egyenlőtlensége, legalábbis az átlagot tekintve, mindkét indikátor esetén magasabb, mint a magyar érték. Ez az országcsoport nagy változást nem mutatott e területen, a nyolc év alatt lassú egyenlőtlenség-növekedést láthatunk. Jelentősebb mértékű és ezzel ellentétes irányú az „újként” címkézett 12 EU-tagország együttes adatainak alakulása: a vizsgált időszakban csökkent a jövedelmi egyenlőtlenség, és különösen igaz ez az időszak első négy-öt évére. Ki kell emelni Lengyelország esetét, ahol mindkét indikátor jelentős egyenlőtlenség-csökkenést mutat.²

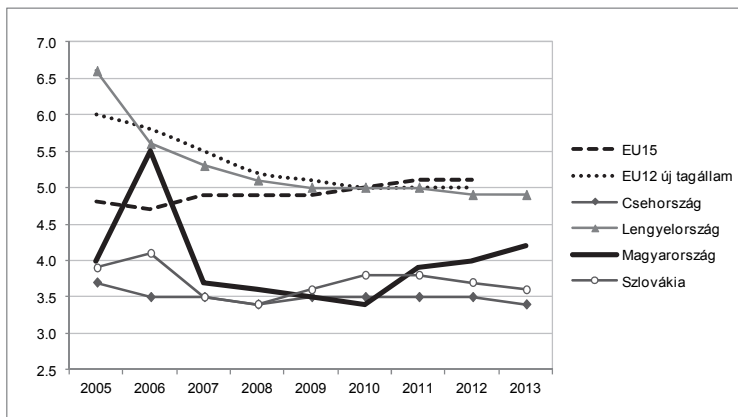
² Összesen 30 ország egyenlőtlenségi viszonyait, okokat és következményeket vizsgál Nolan *et al.* (2014) kötete.

6. ábra. Gini-együttható a visegrádi országokban, az EU15 és az EU12-országokban, 2005–2013 (%)

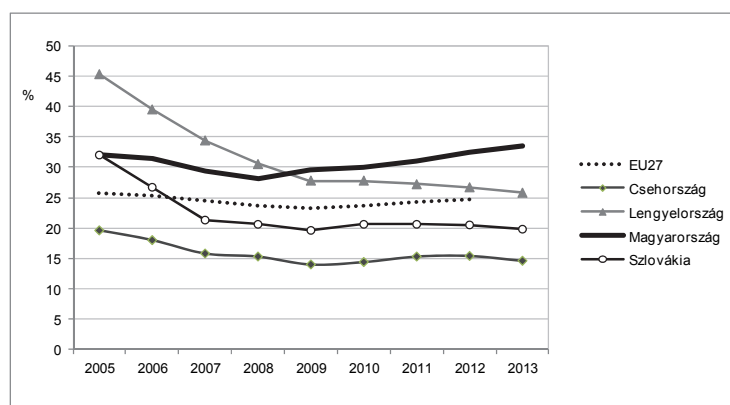
Forrás: EU-SILC adatok, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi190>

7. ábra. A szélső jövedelmi ötödök jövedelmeinek aránya (S80/S20) a visegrádi országokban, az EU15- és az EU12-országokban, 2005–2013

Forrás: EU-SILC adatok, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi180>

8. ábra. Szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel veszélyeztetettek aránya a visegrádi országokban, 2005–2013 (%)

Forrás: EU-SILC adatok, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_50

Végezetül, a szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel veszélyeztetettek arányszámát mutatja be a 8. ábra. Ez az indikátor végképp túlmutat az eddigi jövedelem–fogyasztás fogalmi rendszeren és újabb policy orientált elemeket is beemel a definícióba. Az *Europe 2020* stratégia célul tűzi ki, hogy összességében legalább 20 millióval csökkentse a szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel veszélyeztetett emberek számát. Ehhez készült egy háromelemű komplex fogalom és indikátor:

- jövedelmi szegénység, ahol a szegénységi küszöb a nemzeti ekvivalens jövedelem mediánjának 60%-a, és a
- súlyos anyagi deprivációban élők, ahol négy tétel hiányzik egy kilenc-elemű listán, továbbá
- alacsony munkaintenzitású háztartásban élő nem idősek, ahol a felnőttek munkával töltött ideje kevesebb, mint egyötöde a lehetségesnek.

Ennek a komplex mutatónak az alakulása a következő. A magyar arányszám 2005–2008 között csökkent, majd jelentősen megemelkedett, 2009 óta a vizsgált országok körében a legmagasabbnak számít. 2013-ban a mutató értéke a legalacsonyabb csehországi arányt (14,6%) 18,9 százalékponttal haladta meg. A többi visegrádi ország 2005–2013 között mérsékelni tudta a

veszélyeztetettségben élő lakosainak arányát: legnagyobb mértékben a lengyelek (19,5), majd a szlovákok (12,2) és végül a csehek (5 százalékponttal).

6. Összegzés

Rövid írásunk célja az volt, hogy egyrészt a konvergencia-irodalom által vizsgált GDP, illetve bér helyett a lakossági jövedelem és fogyasztás alakulását tekintsük át. Alapvetően a Nemzeti Számlák makrostatisztikai rendszerében keletkező információkat használtuk, és azt láttuk, hogy a korábban a visegrádi országokhoz viszonyított magyar előny (a csehek mögötti második hely) „elolvadt”: Lengyelország és Szlovákia is hazánknál sikeresebben emelte a lakosság jóléti szintjét. A jövedelmi egyenlőtlenségre fókuszáló indikátoraink sem mutattak kedvező képet Magyarországról. A fentebb kiemelt két ország úgy hajtotta végre felzárkózási „nagy ugrását”, hogy közben az egyenlőtlenség is csökkent. A Magyarországra vonatkozó adatok ezzel ellentétes képet mutatnak, a felzárkózási sikertelenség az egyenlőtlenség növekedésével járt együtt. Végül az utolsó, a szegénységre és kirekesztettségre vonatkozó indikátorunk is a fentiekhez hasonló mintázatot követi: a magyar trendek a legkevésbé biztatóak.

IRODALOM

- Coyle, D. 2014: GDP: A brief but affectionate history. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Leythienne, D. – L. Mattonetti 2012: Income inequalities. Előadás Párizs: OECD E-frame konferencia www.oecd.org, LEYTHIENNE and MATTONETTI pres.pps.
- Nolan, B. – W. Salverda – D. Checchi – I. Marx – A. McKnight – I. Gy. Tóth – H. van de Werfhorst eds. 2014: Changing inequalities and societal impacts in rich countries: Thirty countries' experiences. Oxford: Oxford University Press.
- Skidelsky, R. – E. Skidelsky 2012: How much is enough? Money and the good life. London: Penguin Books.
- Stiglitz, J. E. – A. Sen – J.-P. Fitoussi 2010: Mismeasuring our lives: Why GDP doesn't add up? New York: NY New Press.